

Cronologia pieselor este stabilită, în principal, pe bază de analogii sau în funcție de interpretarea datelor istorice. Foarte rar, este posibilă menționarea unor indicatori cronologici fermi, rezultați din săpătură. Aceasta este însă principala problemă în studierea cahlelor, oriunde acestea au fost produse, folosite și descoperite. Având o perioadă de utilizare care poate însuma secole, aceste piese nu au, de fapt, decât foarte sumare valențe cronologice și nu ajută mai deloc în datarea siturilor. În stadiul actual al cercetării, relația este, de fapt, inversă: așteptăm publicarea unor monografii de sit, cum ar fi cele de la Târgșoru Vechi sau Orașul de Floci, pentru a putea data și cahlele descoperite acolo.

Așa cum menționează, de altfel, și în introducere, autoarea s-a inspirat din lucrările de sinteză publicate anterior pentru cahlele din Moldova și din Transilvania. Beneficiind de aceste precedente, a evitat unele greșeli, cum ar fi o tipologie mult prea stufoasă, un catalog exhaustiv, preferând o formă mai simplă și ușor de urmărit. Organizarea materialului este bine făcută, relația dintre text și ilustrație se stabilește ușor, ilustrația este excelentă, iar textul cursiv a evitat cât s-a putut descrierile tehnice plictisitoare. Cu toate aceste caracteristici, cartea Venerei Rădulescu este o lucrare accesibilă nu doar specialiștilor, ci și publicului interesat de acest gen de artefacte.

În anii 1990, atunci când au început, practic, studiile despre cahle în România, se cunoșteau

atât de puține fragmente încât domeniul, aproape virgin, părea ușor de acoperit. Ideea unei lucrări de sinteză despre cahle pentru o regiune sau alta părea fezabilă. Între timp însă, odată cu explozia cercetărilor arheologice, domeniul a devenit extrem de aglomerat, iar depozitele sunt pline cu sute și mii de fragmente de cahle. Prelucrarea și sistematizarea lor depășesc cu mult posibilitățile unui singur cercetător, chiar dacă și-ar dedica întreaga carieră acestui subiect. Studiul cahlelor nu se mai poate face acum la nivel macroregional, în absența unor monografii de sit și a unor cataloage care să pună în circulație exhaustiv aceste piese în contextul descoperirii lor. În acest stadiu al cercetărilor, cartea Venerei Rădulescu este, fără îndoială, un eveniment editorial remarcabil, autoarea asumându-și o lucrare de sinteză într-un domeniu care nu mai este deloc ușor de sintetizat. Imaginea pe care o construiește despre soba de cahle din Țara Românească este completă, reflectând fidel un stadiu al cercetărilor ultimelor decenii. Cel mai important este însă faptul că această carte creează o bază solidă pentru studiile din domeniu și deschide numeroase posibilități celor care se vor apleca, în viitor, asupra fascinantului subiect al sobei de cahle.

Daniela Marcu Istrate,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București;
e-mail: damasus2000@yahoo.com.

Sófálvi András, *Hadakozás és önvédelem a középkori és fejedelemség kori udvarhelyszéken/Război și autoapărare în scaunul Odorhei în Evul Mediu și epoca Principatului*, Erdélyi Múzeum-Egyesület/Editura Muzeului Ardelean, Kolozsvár/Cluj-Napoca, 2017, 616 p. (incluzând 549 fig. și o hartă) (ISBN 978-606-739-076-6)

Cartea de față este o versiune îmbunătățită și restructurată a tezei de doctorat pe care autorul a susținut-o, în anul 2012, la Universitatea Eötvös Loránd din Budapesta, sub coordonarea lui József Laszlovsky, teză pentru care i s-a acordat calificativul *summa cum laude*. Titlul inițial al tezei a fost „Autoapărarea și apărarea hotarelor de către secuime, din Evul Mediu până în epoca Principatului. Cetăți și alte complexe defensive în istoria așezărilor din Scaunul Odorhei”.

După cum rezultă din titlu, autorul a studiat în această lucrare aspectele defensive de pe teritoriul scaunului Odorhei, unitate administrativă centrală a Ținutului Secuiesc, corespunzând unei mari părți din județul Harghita de astăzi, acoperind văile cursurilor superioare ale Târnavelor și Homoroadelor, la sud și vest de Munții Harghitei. Din punct de vedere cronologic, cercetarea corespunde perioadei medievale și epocii Principatului, adică începuturilor epocii moderne.

Încă din epoca arpadiană (secolele XI–XIII), secuii, așezați în estul Transilvaniei, erau responsabili de consolidarea și apărarea pasurilor montane. În schimbul îndatoririlor militare, de apărători ai graniței estice și sud-estice a regatului, ei au primit numeroase privilegii, fiind scutiți de taxe și servicii.

Scaunul Odorhei a avut, în Evul Mediu, între 85 și 100 de localități și/sau parohii, iar pentru a doua jumătate a secolului al XVI-lea sunt cunoscute, din documentele scrise, 140 de localități. Autorul a studiat istoria acestor așezări, a identificat structurile de apărare asociate, investigând, în egală măsură, atât instituțiile, cât și vestigiile materiale ale protejării graniței și autoapărării.

Cartea este structurată în nouă capitole, urmate de câteva anexe.

Primul capitol, *Introducerea* (p. 11–30), prezintă izvoarele și metodele cercetării, precum și un succint istoric al studiilor asupra regiunii.

Capitolul 2 (p. 31–64) însumează istoricul așezărilor medievale, capitolul 3 (p. 65–98) analizează, dintr-o perspectivă complexă, apărarea hotarelor Transilvaniei medievale, iar capitolul 4 (p. 99–118) se concentrează pe hotarele dinspre est și sud-est, a căror apărare era în sarcina secuilor; capitolul 5 (p. 119–184) constituie partea centrală a lucrării, sintetizând formele de autoapărare ale secuilor din scaunul Odorhei, respectiv tipologia, cronologia și aspectele pe care structurile asociate acestei funcții le-au îndeplinit de-a lungul timpului.

Capitolul 6 (p. 187–365) conține catalogul structurilor studiate, grupate în cetăți (12 la număr), valuri (14), peșteri de apărare (nouă), „beciuri tătare” (șapte) și biserici fortificate (33). Cetățile sunt tratate potrivit unui set de 15 criterii, care asigură o descriere detaliată a fiecăreia, incluzând localizarea, descrierea efectivă a evoluției și stării actuale, cronologia, stadiul cercetărilor și bibliografia. Cercetările arheologice sunt înfățișate sintetic pentru fiecare caz; este inclusă, de asemenea, o descriere a materialului arheologic asociat fiecărei săpături/fiecărui obiectiv. Este demn de amintit faptul că, dintre cele 12 cetăți, nouă au fost cercetate arheologic începând din anii 1950, iar, în două cazuri, săpăturile au fost reluate și extinse de către autorul tezei. Într-un caz, s-a făcut o periegheză și doar două (!) cetăți au rămas neabordate arheologic.

În ceea ce privește bisericile, este de

remarcat, de asemenea, descrierea foarte detaliată a fiecărui lăcaș de cult, cu insistență, în principal, pe elementele care pot fi puse în relație cu obiectivul cercetării. Majoritatea turnurilor acestor biserici beneficiază, prin strădaniile autorului, de relevee noi și datări prin metoda ¹⁴C. Acolo unde este cazul, este inclusă o descriere amănunțită a cercetărilor arheologice, însoțită de documentația corespunzătoare – cum ar fi exemplul bisericii de la Dârjiu.

Lucrarea se încheie cu un capitol (7) de concluzii (p. 367–373), urmat de bibliografia selectivă (capitolul 8, p. 375–395), și de un voluminos capitol 9, care conține extrase din documente (p. 397–409) și catalogul pieselor arheologice asociate cercetării (p. 410–467). Acest din urmă subcapitol descrie cca 500 de artefacte descoperite în conexiune cu structurile de apărare și autoapărare, în ordinea apariției figurilor în text. Descrierea este succintă, dar oferă datele esențiale pentru cunoașterea fiecărui obiect: dimensiuni, descriere, caracteristici tehnice, datare și, mai ales, locul descoperirii, cu indicarea foarte precisă a contextului (în sensul precizării următoarelor elemente: sit, secțiune, strat, asociere cu un alt complex sau obiect). Cititorul interesat poate face ușor legătura între catalog și ilustrația propriu-zisă, deși, la prima vedere, tipologia și cronologia sunt amestecate, prin raportare la textul principal al lucrării.

Cartea este însoțită de un rezumat în limbile română (p. 469–477) și engleză (p. 478–486), de lista figurilor tradusă în ambele limbi (p. 487–517) și, în final, de indexul toponimelor (p. 519–532).

Lucrarea are o ilustrație extrem de bogată, compusă din 320 de figuri incluse în text și 229 de figuri la finalul lucrării. Din toate acestea, aproximativ o treime conține mai multe imagini. Ilustrația este compusă din hărți istorice și actuale, planuri și relevee din diferite epoci, fotografii și desene de săpătură și multe propuneri de reconstituire a unor obiective pierdute, total sau parțial. Ilustrația de natură arheologică aparține, în cea mai mare parte, autorului, provenind din săpăturile pe care acesta le-a coordonat de-a lungul anilor, în paralel cu finalizarea tezei de doctorat. Vom afla în carte o documentație impecabilă, cuprinzând desene și fotografii din timpul săpăturilor, profile interpretate și numeroase artefacte: monede, piese de armament, ceramică, piese de port și de podoabă, pietre profilate, cahle de sobă. Ilustrația

arhitecturală este, de asemenea, de menționat. Pentru legenda planșelor care conțin artefacte, este de remarcat menționarea detaliată, chiar în legenda planșei, a contextului descoperirii.

Depart de a fi doar un repertoriu de locuri fortificate, cartea lui Sófálvi András propune o abordare complexă, a cărei finalitate a reușit atât din studii interdisciplinare detaliate, cât și dintr-o cunoaștere profundă a contextului istoric dat. Aria de investigare a depășit cu mult teritoriul studiat, extinzându-se la spațiul întregului Regat Ungar, ceea ce a permis o înțelegere contextuală a evoluției locale, bazată, desigur, pe realitățile din teren, în măsura în care ele mai pot fi reconstituite.

Investigația s-a bazat pe studiul izvoarelor și al bibliografiei, dar, mai ales, pe o cercetare de teren amănunțită, desfășurată pe parcursul mai multor ani, prin periegeze sistematice însoțite de cercetări arheologice mai mult sau mai puțin extinse. Munca de teren a pornit de la datele cunoscute și de la tradițiile locale, etnografice, apelând deseori la fotografii aeriene și la investigații geofizice. Eforturile susținute ale autorului și echipei sale au condus, în final, la descoperirea unor obiective noi și la o mai bună cunoaștere a celor deja cunoscute, compensându-se, astfel, sărăcia izvoarelor scrise privind istoria acestei regiuni. Structurile de apărare au fost relevate, măsurătorile vechi au fost corectate, iar, pentru localizare, s-au folosit date GPS.

Zona studiată beneficiază de o cunoaștere arheologică serioasă, grație a numeroase cercetări inițiate încă din anii 1950. Totuși, cele mai importante contribuții în această direcție îi revin autorului cărții, care a reluat și extins săpături mai vechi sau a inițiat cercetări noi la obiectivele emblematice ori, după caz, acolo unde a avut un acces facil. Ca atare, arheologia a acoperit toate tipurile de structuri, derulându-se, deseori, pe suprafețe importante, ceea ce a permis și obținerea unor rezultate relevante. Prelucrarea artefactelor din săpăturile proprii s-a bazat pe contextul descoperirii, dar au fost folosite și metode moderne de datare, respectiv analize ¹⁴C și datări pe baza dendrocronologiei. În consecință, la baza analizei arheologice nu se află analogiile, ci contextul descoperirii.

Prima și cea mai importantă contribuție este aceea că autorul a extins considerabil noțiunea de „structură defensivă”: dacă istoriografia tradițională s-a bazat pe cetăți construite, autorul a adăugat o serie de alte tipuri: valuri de pământ și șanțuri,

peșteri, „beciuri tătare” și biserici fortificate sau cu elemente de fortificare. Această viziune a conturat un sistem de apărare complex, ale cărui origini se pare că trebuie coborâte în secolele VIII–IX, de când datează mare parte a amenajărilor de tip „val de pământ”.

Cetățile propriu-zise sunt grupate în funcție de rangul lor social și de zona asupra căreia își exercitau autoritatea. Au rezultat două categorii cronologice: cetățile timpurii (secolele XIII–XIV) și cele din Evul Mediu târziu și perioada Principatului (secolele XV–XVII).

O primă categorie este aceea a cetăților turn, formate dintr-un turn de plan dreptunghiular înconjurat de o incintă fortificată. În istoriografia mai veche, erau considerate cetăți de graniță sau nobiliare; în interpretarea autorului, ele au aparținut unui comitat de pădure care administra fondul regal din regiune în prima parte a epocii arpadiene și care a dispărut în secolele XIII–XIV.

Autorul ajunge la concluzia că teoria mai veche, despre existența unui sistem de cetăți de graniță în secolele XI–XII, nu mai este valabilă, fiindcă, prin cercetări arheologice, a rezultat că acele cetăți au fost construite în secolele XIII–XIV. Ele nu au fost, de fapt, cetăți de graniță, ci de refugiu, situate de obicei între câteva localități, pe care le deserveau în mod egal, iar apariția lor a fost, în principal, un efect al invaziilor tătare din secolul al XIII-lea. Din partea a doua a secolului al XIV-lea au început a fi abandonate, pierzându-și utilitatea, un nou val de fortificații apărând abia la începutul epocii moderne, ca efect sau în relație cu invaziile turco-tătare târzii. Cea mai recentă dintre toate cetățile construite de secui este cetatea de la Bădeni, ridicată în secolul al XVII-lea.

Peșterile de refugiu și așa-numitele beciuri tătare au ocupat un loc important în autoapărarea secuilor. Mai ales în masivul calcaros din cheile Vârghișului, a fost creat un sistem defensiv special, format din peșteri care au fost folosite încă din secolul al XII-lea și până târziu, în vremea invaziilor turco-tătare din secolul al XVII-lea. Pentru aceasta au fost utilizate caverne naturale, dar, într-o măsură importantă, și peșteri create artificial în apropierea așezărilor, în care erau adăpostiți cei ce nu puteau lupta, împreună cu animalele și bunurile comunității. Bisericile au reprezentat o verigă importantă în sistemul de autoapărare al secuilor, în principal prin turnurile lor fortificate, dotate cu mai multe niveluri și deschideri înguste, ușor de protejat.

Cartea lui Sófalvi András ne oferă un model de cercetare complexă a unei microregiuni din Transilvania, cercetare bazată, în principal, pe studii de teren, și care a îmbinat metode tradiționale și moderne pentru a ajunge la un rezultat remarcabil. Autorul pare să fi extras tot ceea ce era posibil din stadiul actual al cercetărilor, atât în materie de izvoare și studii istorice, cât și în materie de investigare a vestigiilor materiale și de cercetare arheologică. Dincolo de rezultatele științifice, metodele de abordare și prelucrare a informației pot fi considerate exemplare, formând împreună un model care va fi dificil de egalat.

Teritoriul fostului scaun medieval al Odorheiului este acum, grație eforturilor susținute ale cercetătorului, una dintre cele mai bine studiate și cunoscute părți ale Transilvaniei. Autorul a demontat câteva mituri, a pus în ordine și a descris toate (sau măcar marea majoritate) a structurilor de

apărare create și întreținute de secui, și, până la urmă, a dat noțiunii de „structură de apărare” un alt înțeles față de interpretarea tradițională. Fără îndoială, această carte reprezintă un pas important în cunoașterea istoriei secuilor și, implicit, a istoriei Transilvaniei, și nu putem decât să ne dorim monografiile asemănătoare pentru fiecare microzonă a României. Este, totodată, o demonstrație că epoca studiilor generale a trecut și este necesar să ne aplecăm amănunțit asupra istoriei locale. Prin completarea fondului, slab reprezentat, al diplomelor medievale, prin cercetări de teren și, mai ales, prin investigații arheologice, putem – pornind de la aceste realități locale – rescrie istoria.

Daniela Marcu Istrate,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București;
e-mail: damasus2000@yahoo.com.

Ioan Marian Țiplic (ed.), *Oameni și comunități în jurul Carpaților* (Minerva, IV; Collectanea, 2), Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, 202 p. (ISBN 978-606-8694-19-1)

Al doilea volum din cea de-a patra suită a seriei *Minerva* a apărut sub coordonarea lui Ioan Marian Țiplic, prorector al Universității „Lucian Blaga” din Sibiu. Volumul a putut vedea lumina tiparului datorită proiectului *MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și post-doctorală*, finanțat prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007–2013 și întrunește, într-un ansamblu multidisciplinar, 11 studii întocmite de către șase cercetători postdoctorali. Scopul studiilor este foarte larg, subiectele abordate alternând între preistorie și epoca modernă, între arheologia pură și istoria mentalităților, dar toate sunt unite de o axă comună: reconstituirea trecutului oamenilor și al comunităților din spațiul cuprins în interiorul arcului carpatic.

Prima parte a volumului abordează teme legate de societate și cultură materială. Secțiunea este deschisă de studiul lui Dan-Lucian Buzea, *Painted flowermotifs on Cucuteni-Ariuşd ceramics discovered at Păuleni-Ciuc – Dâmbul Cetății, Harghita County*, una dintre cele mai consistente lucrări ale acestui volum colectiv. Autorul nu se mulțumește să ofere un simplu catalog al descoperirilor din situl menționat în

titlul studiului, ci abordează problema pe scară largă, pornind de la primele menționări în literatura de specialitate ale motivului floral în mediul Cucuteni-Ariuşd, trecând prin originile reconstituite ale acestuia și încheind cu o analiză, oricât de sumară, a răspândirii sale. Aspectul pozitiv al faptului că studiul a fost publicat într-o limbă de circulație internațională este numai în mică măsură diminuat de greșelile gramaticale care s-au strecurat în textul tipărit.

Urmează studiul lui Victor Sava, *Apariția artefactelor din cupru în Bazinul Mureșului Inferior și cel al Crișului Alb*, în care autorul face, pentru aria indicată în titlu, o prezentare amănunțită a descoperirilor de acest tip încadrabile în perioada finală a neoliticului, de la piesele de cupru care își fac apariția în mediul Tisza până la apogeul metalurgiei neolitice (Tiszapolgár, Bodrogkeresztúr, orizontul toartelor pastilate), mergând până la cvasi dispariția pieselor de metal în perioada târzie, imediat anterioară epocii bronzului.

În *The Medieval Spurs Discovered at Miercurea Băi – Cunța (MS I) during the Researches carried out on the Highway Orăștie – Sibiu*, Claudia Urduzia pune în circulație informații despre 10 pinteni, databili în secolele